

АКИМОВА ЛЮДМИЛА

*к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів та економіки
природокористування Національного університету
водного господарства та природокористування*

АКИМОВ ОЛЕКСАНДР

*к. держ. упр., доцент, начальник відділу правового забезпечення
Національної служби посередництва і примирення*

ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Державне управління економікою характеризується впливом держави на економічні процеси за допомогою відповідних методів та інструментів державного регулювання з метою досягнення визначених цілей. Поняття структури економіки, її розвиток та класифікація були докладно розглянуті у публікаціях автора [1, с. 224].

Питання циклічного розвитку економіки завжди привертало увагу багатьох представників економічної думки. Аж до 30-х рр. ХХ ст. теорії економічних циклів розвивались у руслі неокласичного напрямку з його постулатами загальної економічної рівноваги і автоматичного пристосування економіки до будь-яких порушень попиту і пропозиції. Перші спроби осмислити циклічний характер виробництва пов'язані з іменами англійського та американського економістів В. Девонса та Г. Мура. Головною ідеєю «Теорії економічного циклу» одного із засновників математичної школи В. Девонса є вплив сонячної активності на зміну кліматичних та природних умов, здатну викликати циклічні коливання сільського господарства, які, у свою чергу, стають причиною чергування фаз промислової активності [2, с. 585].

Ідеї В. Девонса щодо існування зв'язку циклів з коливанням вкладень в основний капітал та сприятливого впливу стійкої тенденції до зростання цін на розвиток економіки були сприйняті видатним англійським економістом ХХ ст. Дж. М. Кейнсом. Натомість Г Мур пояснював циклічний характер виробництва ритмом руху Венери. Часткове пояснення економічного циклу, кризи дали представники класичної школи політичної економії. Зокрема, Д. Рікардо пояснював кризи несправедливістю в розподілі багатства, наполягаючи на самостійному відновленні пропорційності в структурі економіки, без втручання держави. Швейцарський економіст С. Сісмонді пов'язував кризи з недоспоживанням населення, невідповідністю між виробництвом і споживанням. Пізніше економічні коливання досліджували М. Туган-Барановський, К. Каутський, В. Парето.

Так, зокрема, в роботах М. Туган-Барановського, А. Шпітгофа, Г. Касселя були закладені підвалини концепції перенагроюдження капіталу. Ще наприкінці ХІХ ст. український економіст М. Туган-Барановський зазначав, що «...вирішення проблеми криз тривалий час не вдавалось економічній науці тому, що економісти шукали причини криз у тій чи іншій окремій сфері суспільного господарства... насправді ж кризи виникають на основі всієї сукупності суспільного господарства» [3, с. 38].

Вчений дослідив цю сукупність явищ і в результаті дійшов висновку, що головна причина циклічних коливань полягає у диспропорції між

рухом заощаджень та інвестицій у галузях, що виробляють засоби виробництва, а причину циклічності – в особливостях нагромадження основного капіталу. До речі, М. Туган-Барановський був попередником Дж. М. Кейнса щодо основної ідеї теорії циклів. Виникнення відносного перевиробництва потребує зміни орієнтації напрямів інвестицій, які раніше спрямовувалися на відтворення старої структури основного капіталу [4, с. 315].

Якщо цього не відбувається, то виробництво скорочується не тільки на величину перевищення пропозиції над попитом, а й в обсязі зменшення інвестицій, які б призначалися на відтворення основних фондів цього виробництва, та ще й з виникненням негативного мультиплікативного ефекту. А відтворювальний капітал переходить у форму «вільного» фінансового капіталу, який утворює інфляційний «навіс». Запобігти такому розвитку подій можна при поглинанні вільного капіталу інноваційним виробництвом, яке сприяло б створенню нового попиту. Щодо довгострокового періоду розвитку, то тут сукупний попит формує технологічні зрушення. Можна цілком впевнено стверджувати, що вкладаючи кошти в інновації, суспільство закладає основи довгострокової стратегії економічного зростання. Проблемами циклів займався й Гарвардська школа кон'юнктуроведення і, зокрема, очолюване Уеслі Мітчеллом (засновником кон'юнктурно-статистичного інституціоналізму) Національне бюро економічних досліджень. У своїх працях «Економічні цикли», «Виміри економічних циклів», «Що відбувається під час економічних циклів» учений досліджує циклічні коливання і робить висновок про вплив факторів «системи грошового господарства» на циклічний характер відтворення, наголошуючи на державному регулюванні економічних циклів для запобігання негативних наслідків. Наприкінці XIX – на початку XX ст. набула свого розвитку кредитно-грошова теорія циклу (представники І. Фішер, Дж. Хоутрі), згідно з якою причиною криз є порушення співвідношення між попитом та пропозицією грошей. А подолання кризи можливе шляхом регулювання кількості грошової маси в обігу. Розвинута послідовниками (М. Фрідменом, Ф. Кейгеном, К. Бруннером, Д. Лейдлером) кредитно-грошова концепція циклу на початку 70-х рр. XX ст. була впроваджена в життя. Зокрема, М. Фрідмен виступив за законодавче регулювання грошової маси державою з тим, щоб щорічно збільшувати її на кілька відсотків. При цьому він та його прихильники з чиказької школи виходили з передумов, згідно з якими розширення процесу відтворення в довготерміновому періоді відбувається з приростом грошової маси в обігу (збільшення грошової маси, яке регулюється Центральним банком, неминуче супроводжується економічним зростанням).

Глибока і затяжна криза 30-х рр. XX ст. змусила економістів переглянути положення щодо механізму ринкового саморегулювання. Стало цілком очевидно, що ринок не виконує покладених на нього функцій та не забезпечує автоматичного виходу з кризи, що й викликало потребу переходу до активного регулювання економіки державою. В 1933 р. у США команда президента Ф. Рузвельта розробила і реалізувала «новий курс», практично запроваджуючи державне регулювання економіки. Вперше в історії США була створена Рада з національної економічної безпеки, яка фактично координувала всі заходи в рамках нового курсу. Теоретичне обґрунтування «Нового курсу президента

Рузвельта» знайшло своє відображення в роботі Дж. Кейнса «Загальна теорія зайнятості, відсотку та грошей». Саме Дж. Кейнса прийнято вважати засновником теорії державного регулювання економіки. Він довів, що коливання сукупних витрат впливають передусім на виробництво і зайнятість, а не на ціни. Рівень виробництва, зайнятості, доходів і цін формується на підставі підвищення попиту, інвестицій, зростання експорту і державних витрат. Ці фактори становлять об'єкт державної економічної політики і потребують впливу держави.

Подальшого розвитку ідеї Кейнса набули у працях американських економістів Р. Харрода, П. Самуельсона, Е. Хансена, які обґрунтували ідею зумовленості економічних циклів процесом взаємодії між рухом національного доходу, споживанням і нагромадженням капіталу, зокрема особливостями зміни ефективного попиту, що передусім залежить від динаміки споживання та інвестування. Головними засобами держави щодо антициклічного регулювання економіки в їхній концепції є бюджетне регулювання й активна кредитна політика.

У 20-х рр. ХХ ст. відомий російський учений М. Д. Кондратьєв створює теорію «Довгих хвиль», в якій відкриває «великі цикли кон'юнктури» та робить їх періодизацію. Згідно з його теорією економічне піднесення припадає на такі періоди: 1789-1814 рр.; 1849-1873 рр.; 1896-1920 рр., а періоди падіння на: 1814-1849 та 1873-1896 рр. Якщо продовжувати цикли за подібною логікою і врахувати політичні та економічні події, що відбулись за останнє століття, то наступні періоди падіння припадали на 1920-1945 рр. та 1971-2001 рр. Відповідно, періодами піднесення варто вважати 1945-1971 рр. та 2001-2025 рр. У фазі піднесення можна спостерігати підтвердження перших двох емпіричних правил М. Д. Кондратьєва, а саме: перше, до початку піднесення накопичуються науково-технічні досягнення і створюються нові центри світової економіки; друге, під час піднесення частіше відбуваються соціальні потрясіння та локальні війни. Матеріальною основою «довгих хвиль» є структурне оновлення технологічного способу виробництва, що проявляється як оновлення основного капіталу. Еволюційний шлях оновлення дає змогу більш повно використати можливості наявних технологій. Революційний веде до якісних змін у техніко-технологічному втіленні наукових знань. Еволюційний шлях дає змогу використати потенціал існуючих технологій і підготувати можливості для наступного стрибка в їх розвитку. Технічні революції призводять до появи нових техніко-технологічних принципів, які згодом поширюватимуться еволюційним шляхом. М. Д. Кондратьєв підкреслював, що інтенсивність відкриттів у науці і техніці залежить від вимог економічної дійсності, а їх впровадження змінює цю дійсність.

Протягом останніх століть в історії технічної еволюції можна виділити шість хвиль та відповідно шість технологічних укладів. Так, основою першого технологічного укладу можна вважати людську силу, другий базувався на нових технологіях у текстильній промисловості, а саме використання енергії води, основою третього є паровий двигун, четвертого – електроенергія, розвиток важкого машинобудування та електротехнічної промисловості на базі використання сталевого прокату, нових винаходів у галузі хімії та розвитку хімічної промисловості, п'ятого – електронна промисловість, переробка нафти та газу, нові синтетичні матеріали, телекомунікація, інформаційні послуги, шостого – дослідження

в галузі атомної енергетики, біотехнології, генної інженерії, аерокосмічна техніка та інші пріоритетні напрями розвитку науки та техніки. Варто зазначити, що в Україні за випуском продукції третій технологічний уклад становить майже 58 %, четвертий – 38 %, п'ятий – 4,7 %, шостий – лише 0,04 % [5, с. 56].

Перехід від одного укладу до іншого потребує глобальних та універсальних зрушень у продуктивних силах, що охоплюють усі сфери господарства. У 1939 р. австрійський економіст Йозеф Шумпетер у своїй роботі «Економічні цикли» вводить термін «інновації» (innovation) і доводить, що саме нововведення зумовлюють зміни темпів зростання. Кластери нововведень, які несуть в економіку заряд технологічного прогресу, становлять матеріальну базу змін у структурі економіки. Перехід на нові технології зумовлює структурні зрушення, оскільки змінюється поділ праці: всередині виробничих ланок, між галузями, секторами відтворення суспільного продукту.

Зважаючи на історичний досвід державного регулювання економікою, його необхідність не викликає сумніву. Враховуючи наведені вище поняття державного управління та структурно-інноваційних зрушень в економіці можна запропонувати визначення державного управління структурно-інноваційними зрушеннями в економіці України саме, як вплив держави на структуру економіки та її окремі елементи за допомогою відповідних методів та інструментів державного регулювання з метою створення інноваційної моделі розвитку економіки, яка б орієнтувалась на вибір найефективніших варіантів функціонування наявних факторів виробництва та забезпечувала б сприятливі соціально-економічні умови життєдіяльності.

Таким чином, можемо зробити висновок, що історичний досвід розвитку державного регулювання економіки переконливо свідчить про те, що саме держава має виступати головним суб'єктом та ініціатором структурно-інноваційних зрушень в економіці. Перевага має надаватися інструментам непрямого державного впливу на економіку (інструменти фінансової, бюджетної, грошово-кредитної, амортизаційної, інноваційної, інвестиційної, інформаційної політик), що впливають на структурно-інноваційні зрушення не прямо, а через створення певного правового, економічного, соціального середовища, яке змушує елементи структури функціонувати в потрібному державі напрямі.

Список використаних джерел:

1. Скиба М. В. Державне управління структурно-інноваційними зрушеннями в економіці / М. В. Скиба // Вісник НАДУ. – 2005. – № 1. – С. 11 – 17.
2. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / за ред. Р. Дяківа. – К. : Міжнар. екон. фундація, 2000. – 703 с.
3. Туган-Барановский М. И. Периодические промышленные кризисы / М. И. Туган-Барановский. – Смоленск, 1923. – 143 с.
4. Туган-Барановский М. И. Избранное. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов / М. И. Туган-Барановский. – М. : Наука, 1997. – 574 с.
5. Економічна оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку. – К. : Ін-т економ. прогнозування НАН України, 2002. – 56 с.